Зоран Распоповић

СМРТ У ПАРЛОГУ

С пролећа, седамдесет и друге, незапамћене врућине у Јарандолу и околини избише. Од силне жеге стока се у пољима усука, омршави, бунари усахнуше, воденице на Јошаници беху престале да мељу. У Парлогу земља испуца и исцери се као никада до тад. Огромне, црне пукотине, без дна и краја, из којих на светлост дана ускоро почеху да навиљују мишеви са жутим, дугуљастим телима, отворише се и указаше између проређених влати траве. На Ибру, код Камена и испод Саставака, врило је као у кошници: тела купача по цео дан беласала су се на обалама бистре, зелене реке. Изнад велике, поплочане заравни, горе, у руднику, радници су, уз пиво и песму Драгише Тадењца, до дубоко у ноћ акали и стишавали узбуркане мушке страсти.

И би тако све до поткрај тог топлог, спарног пролећа. Велико, црвено сунце по ваздан је пекло с ужарених небеса, трава се у брдима сушила, биље редило, асфалт се на улицама топио и мекшао, у ваздуху страховита спарина би.

А онда, када се томе нико ни најмање није надао, од Луковика и с далеких јарандолских брда осуше кише. Тешке и млаке. Да њих не би, од зажарене јаре изгоресмо.

Тих дана, некако уочи киша, дед — Захарије се страшно узнемири. Гологлав и повијен у леђима, у гаћама и кошуљи по цео дан обилазио је око куће и псовао. Пса, који му се мотао око губавог патрљка, кад му се једнога јутра, умилно цвилећи, приближи, два-три пута добро закачи штакама по глави и репу и отхрама даље, онако љут и онемоћао, гласно говорећи како су се, ето, данас и пси с људима испоганили и како је у његово време било све боље и чесније.

Мајка и стрина избегавале су да му се јогуне. Без речи су трчкарале за њим и угађале му, кад би их звао

и говорио да му нешто донесу, послушају га. Отац је то ређе чинио. По доласку са посла остављао је у дну собе шлем и зарђалу карбитну лампу, на брзину јео и одлазио у њиве испод куће. Враћао се увече, по мраку, строг и намргођен, ћутећи седао за сто и кутлачом захватао чорбу из велике земљане чиније. На нас и на дед — Захаријева учестала јадиковања да ће све изгорети и да неће имати ни порез од чега да плати, није ни обраћао пажњу. После вечере устајао је и излазио на доксат испред куће. Дуго се није враћао. Ми смо остајали у соби заједно с дедом, који је кратио лелујави пламен гасњаче, посматрајући како се горе, високо у брдима, жаре светла небеса.

Ноћ пред кишу дед је први завршио с вечером. Појео је кришку хлеба и главицу црног лука, од великог котура сира одломио повеће парче, у једном залогају стрпао га у уста и удаљио се од стола. Комад проје, коју је стрина посебно спремила за њега и који је стајао уз његову кашику на столу, није ни омирисао. Одбио је чак да попије и чокањ ракије који му је мајка понудила. С дедом су се, осећали смо сви то, тих дана, откако је стриц Ракула јавио да долази из Швапске, чудне ствари почеле да дешавају.

Ујутру, устао је пре свих, на чесми испред куће остругао се тупим жилетом и обукао ново одело. Дуго се загледао, мерио и утезао пре него што је обуо ђонови опанак. Онда је позвао оца, кратко и без понављања, и још краће рекао да му се Алат за варош оседла, не пропустивши да преко рамена и с висине значајно нагласи како му колане и дизгин треба притегнути да му муве и коњски инат успут не би доакали. Отац му ни реч не рече. Ћутећи и без журбе изведе коња из штале, истимари га, оседла и привеза за дуд испред трема. Затим се још спорије, но то што учини, врати у кућу.

— Зар на овоме да јашем у варош? — дрекну љутито дед кад на штакама и у шајкачи изиђе из куће. Мајка и стрина истрчаше за њим. Он их сачека на прагу, ошину погледом и готово обали с басамака. Онда приђе Алату.

— Е, испоганио се свет, иштетио, лопужа земљу притисла! — понови ко зна по који пут у току последњих неколико дана и затражи чешагију. Кад му је донесмо, лако и брзо, с четири замаха руке, остругa скорелу балегу са коњских леђа, одвеза дизгин и попе се на кљусину која узнемирено стригну ушима. На поласку мајци и стрини строго заповеди да се ручак на време пристави и кућа у ред доведе, а нама, деци да по селу бадава не обамо и не трошимо време у доколици и јаловом зановетању, па се, накривљен у седлу и згрбљен у леђима, отисну низ друм ка вароши.

Врати се тек око подне са стрицем и у дугачкој, белој лимузини на којој су се, узицом причвршћени, клатили големи кофери и торбе. Стриц је био преплануо од сунца, с великим сламеним шеширом на глави и у светлој куповној кошуљи која му је падала преко пантолона. На левој руци имао је сат, златан, швајцарски. Испод шешира носио је тамне наочаре. Коса му је била неуредна и дужа но обично, а лице стврднуто и огрубело. Није то био нимало онај стриц кога смо две године пре тога, по киши и снегу, поткрај јесени отпратили на рад у Швапску.

Брат га је с неверицом и дуго посматрао. Ћутећи, неколико пута одмерио га је од дна до врха, одмакао се корак-два натраг и, загледан у лимузину, сео на траву. Дед се љутито обрецнуо на њега:

— Узми куфере, куд си зинуо! Није јероплан стигао у Јарандо! — рече, значајно излазећи из аута и бришући дланом грашке зноја са чела. Потом још значајније додаде:

— Довече отиди с Велимиром и Алата из вароши догнај!

То каза, не погледавши нас, и с шајкачом у руци уђе у кућу.

За ручком са стрицем и с укућанима ни реч не прозбори. Пошто се прекрсти и испи наискап чашу ракије, извади из џепа криву бритву, обриса је о крај кошуље и од котура сира, који је стајао насред стола, отсече четвртасту кришку. Затим одломи комад проје и поче да једе. Ми смо га преко тањира посматрали. Јео је споро, с напором, пажљиво купећи и приносећи устима мрвице сира које су се трошиле и расипале по столу испред њега. Кад заврши, затражи тестију с водом, отпи неколико добрих гутљаја, поново се прекрсти, устаде са столице и оде под вајат да сан мало превари. У пролазу тешком ручердом закачи комад хлеба и обори га на под. Мајка и стрина спустише кашике поред тањира.

— Крупно се нешто с њиме дешава! — изустише и погледаше се. Стриц им ништа не рече. Из бокала, који му стрина додаде, нали у чашу вино, испи до пола и изиђе за дедом. На прагу тежак кашаљ груну му из плућа. Сви се за столом погледасмо. Без сумње, отуд, из Швапске, стриц је и опаку неку болештину донео са собом.

Кад завршисмо са ручком, изиђосмо на доксат испред куће. Небеса беху без сунца, а ваздух устрептао. Горе, високо у брдима, ваљали су се крпељасти облаци. Од Парлога ветар је доносио мирис сасушене пољске траве.

— Пробуди деда, Велимире! — рече ми мајка када се појави на прагу. Потом неколико пута истресе масну мушему, вабну вашљиву перад и врати се у кућу. У пролазу довикну стрини:

— Купе се небеса над гољовским орницама! Биће кише!

Онда постави мушему преко расклиматаног стола и кратко, за себе додаде:

— Долази да нас спаси!

Стрина истрча на доксат и са страхом затуреним у обрвама погледа изнад завранелих брда. Рука на челу јој задрхта. Затим обриса дланове о крајеве грубе врањаче и спусти поглед на нас.

— Долази! Долази у зао час! — понови, али пропусти да нагласи ко, да ли киша или син божји који силази да послушне и чесне благослови, а грешне и неверне казни. То каза више за себе но ради нас, па се окрену и спорим кораком врати се натраг, у кућу...

ПОВЕСЛА

До вечери дан смо провели на ливадама у Парлогу, склањајући на рукама од кише и времена тешке откосе. Мајка и стрина су ужурбано у навиљке купиле осушену траву, коју је отац денуо у накривљене пластове. Недалеко од њих, у хладу нагореле топлоте, дед је, с лакоћом и вешто, уз помоћ оструге за коју је причвршћавао големо камење и старе гвоздове, правио тешко лемезје. Лемезје смо касније, укрштајући га, пребацивали преко пластова како их ветар не би разнео и облаци закисли.

Кући смо се вратили тек увече, по мраку, на расклиматаним волујским колима и без стрине, која у први сумрак рече да ваља напојити препнуту јунад, па, пошто очисти опанке од оски и чокласе, узе криву батину и замаче ка брду. Пас, узменирено цвилећи и мотајући јој се око ногу, отрча испред ње. Она га неколико пута грубо ритну од себе и дохвати батином по леђима, али он нити зарежа, нити кидиса на њу, већ скочи устрану и леже на оцак украј њиве. Дуго је, с подвијеним репом и главом на земљи, мирно гледао у правцу стрине, која је крупним кораком грабила преко ливада и коју смо, у ретком сумраку, кроз врбак и ракиту успевали да распознамо једино још по беласању ланене кошуље, а онда устаде и, не обазирући се на поновљени очев звиждук да се врати натраг, јурну за њом. Сви се у себи побојасмо: не осећа ли пас, можда, с кишом и какву поган у ваздуху?

Кад стигосмо, дед каза да се волови из јарма искоше и кола под вајат склоне, па, пошто удеси болесни патрљак, који му успут беше доакао, уђе у кућу. На прагу застаде и испод шајкаче погледа у брда преко реке. Над Копаоником ваљала су се ниска небеса. Доле, у пољу, на обалама бистрог, оплићалог Ибра, једнолико су на ветру шумеле танке раките.

Отац га честито и не саслуша. Пре него што се на чесми испод куће испрска водом по лицу и слепоочницама, искоши волове, које мајка привеза за дирек пред шталом,

а онда између храстова окрену кола низ брдо и с јармом на рукама угна их у сувоту под вајат. Потом се врати натраг, отхукну неколико пута, тешко и уморно, и седе на камен под дудом. Мајка му ништа не рече. Ћутећи, испод трема дохвати расушену каблину и у њу баци четири шаке јарме. На чесми каблину до врха напуни водом. Затим воду, која се пенила, добро измеша, узе у леву руку прут, у десну каблину и оде у правцу обора. Враћајући се, у пролазу каза оцу:

— Нема Ранђије с јунадма!

Загледан преко штале у тамна курићска брда изнад којих је севало, отац јој ништа не одговори. Из прслука извади шачицу трњавог крце, сасу га у четвртасто парче хартије које је имао при себи и запали. Онда устаде и обеси прслук о дуд. Големом ногом закачи за жилу која је, недалеко од дебла, вирила из траве.

— Нема је! — рече након краћег ћутања и с цигаром, која му се жарила у углу усана, седе на камен.

Те вечери у кућу за дуго не улазисмо. Скупљени испод дуда, у помрчини, до поноћи седели смо на расклиматаној клупи и са страхом затуреним у отврдлим лицима, чекали неће ли се стрина, можда, однекуд појавити. Неколико пута устајали смо, одлазили у орнице испод куће и дуго, загледани у брда преко реке, остајали тамо, очекујући да се од пустих черењских андрака огласи стрина с јунадима. Ал ништа не чусмо. Само је доле, у пољу, у крошњама танких ракита, једнолико шумео ветар и горе, ка нама, доносио мирис кише и сасушене пољске траве. С црним предосећањима враћали смо се натраг и, ћутећи, седали на клупу испод дуда. Отац је са стрицем палио цигару за цигаром. По томе и по уплашеном лицу дед — Захарија, који је, са штакама на патрљаку, седео у дну басамака, закључио сам да страшне слутње које су нас последњих дана мучиле нису биле безразложне.

Око поноћи од гољовских орница ветар нанесе прве капи кише. С најцрњим мислима и погубном сликом у очима, уђосмо у кућу. На прагу застадох и погледах у правцу вајата. Недалеко од чесме, на капији, у сенци осушеног бреста, учини ми се да угледах стрину. Стајала је наслоњена на дебло, у руци је држала криву батину и посматрала нас. Поред ње, на трави, лежао је пас и умиљато махао репом.

Обрадован изненадним стрининим доласком, на брзину обух прашњаве гуменџаке и са доксата истрчах на улицу. Неколико капљица кише ошинуше ме по лицу и ужареним слепоочницама. Код дуда стадох и, с дахом у под-

грлцу, преко плота погледах у правцу бреста, очекујући да у његовој сенци, са батином у руци и у белој ланеној кошуљи, угледам стрину. Али, на моје велико изненађење, ни ње, ни пса тамо више није било. Само је у близини капије, наслоњена на дирек и на пола преломљена, стајала она иста крива батина с којом је стрина претходне вечери преко ливада у Парлогу замакла ка броду и коју сам само неколико тренутака пре тога видео у њеним рукама.

С мислима још црњим но малочас и по киши, која је час прокапљивала, час престајала, прескачући преко ограда и плотова, кроз ноћ јурнух ка штали. На гумништу, недалеко од вајата, спотакох се о лањску рогуљу на коју у мраку налетех и колико сам дуг опружих се по земљи. Устадох сав прашњав и изгребан, са панталонама подераним на левом колену и разбијених лактова из којих је липтала крв, и с болом у леђима продужих низ страну. Стигавши, не мало се изненадих кад испред штале, под тремом, привезану за јасле и са поводницима око рогова, угледах јунад, која су мирно лежала и преживала.

ПОБЕДА 7 ОКТОБРА

Без сумње, стрина је, ипак, долазила, закључих, враћајући се ка кући и отресајући прашину са кошуље и панталона.

Те ноћи дуго нисам могао да заспим. Мучиле су ме и разједале црне мисли. Неколико пута устајао сам и прилазио прозору у дну собе одакле се доле, у Парлогу, с времена на време, јасно распознавала светлост лучева и очеве карбитне лампе. Понекад чули су се дозиви, слаби и неразговетни, али одзива ни од куд није било. Све до пред зору отац и стриц узалуд су претраживали ракитњак поред реке. Пред зору удари киша, као из кабла. Тешка и млака.

Стрину пронађоше сутрдан, око подне, код моста у пољу, на обали немирног, надошлог Ибра, са телом до пола у води и надувеном, изобличеном главом. Коса јој је била начичкана лишћем, а лице засуто песком. Испод раскрвављених усана жутела су јој се два златна, сјајна зуба. Узводно, на спруду, на двадесетак корака од леша, у песку, пронашли су кањаве стринине опанке. Били су подерани, пуни ила и с прекинутим на предњем крају каишевима. Недалеко од њих, у трави, нашли су разбијену литарску флашу. Око флаше облетали су ројеви мува сирћетуша.

Још истог дана, џипом и у пратњи два милиционера, стринино тело превезли су у капелу. Доктор Дачић извршио је обдукцију и сачинио записник. На крају записника, у неколико речи, подвучених плавом мастиљавом оловком, стајао је кратак докторов налаз: тровање сирћетном киселином

Стрину смо сахранили следећег дана. Украшен орахов ковчег, прекривен свежим цвећем, на коме се налазила њена увеличана фотографија, четири снажна сељака изнела су на улицу. За ковчегом, гологлав и у црнини, ишао је стриц Ракула. Људи поред којих су ковчег проносили крстили су се, скидајући са глава покисле капе. Ковчег су пронели кроз светину која се радознало тискала између кољавих тараба и донели до капије. У близини капије ковчег са стрињиним телом спустили су на земљу. Поп Раде прочитао је опело. После опела, ковчег су ставили на кола, која су се ускоро, праћена лелеком жена и гомилом изритане сеоске деце, изгубила на путу ка гробљу.

ПОВЕЉА ОКТОИХА

Тако смо стрину за сва времена морали да отргнемо од нас. Прича о њој и њеној необичној смрти још неколико дана након тога препричавала се међу доконим колонским женама и босоногом сеоском децом, а онда полако поче да чили из сећања и убрзо заувек припаде прошлости, заборави се. Стриц Ракула није се више враћао у Швапску. Годину дана по стрињиној сахрани оженио је неку Швабицу, грдну и никакву, и оделио се од нас. Изнад вароши, у Јарандолу, близу рудника, купио је земљу и на њој подигао кућу, велику, на спрат, са пространим белим балконима и терасама. Испред куће засадио је шебој и густу винову лозу. Ка нама долазио је све ређе. Сам, без Швабице и онако, реда и села ради, не ради нас. Стрину никада није помињао. На њу је остала да подсећа само чесма у Парлогу коју је дед — Захарије саградио после њене смрти и коју су сељаци касније прозвали Ранђијин извор. Изнад чесме, у камену, на четвртастој мермерној плочи, Саво каменорезац уклесао је стрињино име. Плочу су касније, у игри, деца разбила.